

การวิเคราะห์อรรถกถาธรรมบทแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท : เรื่องเล่าเชิงจริยธรรม

AN ANALYSIS OF THE DHAMMAPADA ATTHAKATHĀ ON THERAVĀDHA BUDDHISM : AN ETHICAL NARRATIVE

จิระศักดิ์ สังเมฆ^{1*}
Jirasak Sungmek^{1*}

Received : 17 July 2023

Revised : 30 January 2024

Accepted : 24 March 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) วิเคราะห์จริยธรรมในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค 2) วิเคราะห์สหวิทยาการในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค และ 3) วิเคราะห์อนุภาคแห่งเรื่องเล่า ในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการเก็บข้อมูลเอกสารจากคัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสืออรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค และวิเคราะห์ประมวลผลจริยธรรม สหวิทยาการ และอนุภาคแห่งเรื่องเล่า

ผลการวิจัย พบว่า จริยธรรมในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรคแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท มีลักษณะธรรมตรงกันข้ามกัน เช่น ความคิดดีกับความคิดชั่ว การจงเฝ้ากับการไม่จงเฝ้า ความสามัคคีกับการแตกความสามัคคี ผู้มีจิตมั่นคงกับผู้ไม่มั่นคง เป็นต้น องค์ความรู้ที่เป็นสหวิทยาการ เป็นการบ่งชี้ปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น ภูมิศาสตร์ การปกครอง วัฒนธรรม อาชีพ เป็นต้น และอนุภาคแห่งเรื่องเล่ามีองค์ประกอบที่สมบูรณ์สอดคล้องกับธรรมบท ประกอบด้วยอนุภาคตัวละคร อนุภาควัตถุ และอนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม

คำสำคัญ: ธรรมบท / เรื่องเล่า / จริยธรรม / อรรถกถา / พระพุทธศาสนาเถรวาท

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

¹Faculty of Humanities and Social Science, Valaya Alongkorn University under the Royal Patronage
Pathum Thani Province

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน E-mail: Jirasak.sung@vru.ac.th

ABSTRACT

This research article is qualitative and aims to 1) analyze the ethics in the Atthakathā of Dhammapada 2) analyze the interdisciplinary approaches in the Atthakathā of Dhammapada and 3) analyze the motif of stories in the Atthakathā of Dhammapada. It is a documentary research by collecting document data from the Tripitaka and the Dhammapada Commentary, Yamakavagga, and analyzing and processing ethics, interdisciplinarity and motif of stories.

The results of the research revealed that the ethics in the Atthakathā of Dhammapada on Yamakavagga had opposite dharma characteristics, such as bad thoughts and good thoughts, reservation and non-reservation, breaking unity and unity, people with unstable mind and people with stable mind, etc. Interdisciplinary knowledge indicates social phenomena such as geography, governance, culture, occupation, etc., and the narrative motif have components that are completely consistent with the Dhammapada, consisting of 3 types of motifs ; Motif of Character, Motif of Object, and Motif of Action.

Keywords: Dhammapada / Story / Ethics / Atthakathā / Theravāda buddhism

บทนำ

ธรรมบท เป็นบทบาลีในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย (ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต) เล่มที่ 25 เป็นเทศนาประเภทร้อยกรองของพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลต่างชั้นต่างระดับมีตั้งแต่บรรพชิต คฤหัสถ์ นักปราชญ์ ชาวบ้านธรรมดา เนื้อหาธรรมะจึงมีหลายระดับทั้งสูงและต่ำคละกันไป มีทั้งหมด 423 คาถา ได้รับการแปลเป็นสำนวนไทยหลายสำนวน รวมทั้งพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬา และเป็นคัมภีร์บาลีเล่มแรกที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษ จึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ถือว่าเป็นพระพุทธรพจน์ที่เป็นหัวข้อธรรมชั้นสำคัญ พระธรรมสังคหาคารย (อาจารย์ผู้รวบรวมคำสอน) ได้ประมวลพระธรรมขึ้นไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อประโยชน์แก่การท่องจำ ทั้งที่เป็นธรรมชั้นต้น ไปจนธรรมชั้นสูง เช่น “สพพ ปาปสส อภรณ์” แปลว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง ถือได้ว่าเป็นศีลสิกขา เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้น “กุสสสุ สุปสมปทา” แปลว่า การทำกุศลให้ถึงพร้อม ถือได้ว่าเป็น จิตสิกขา เป็นข้อปฏิบัติขั้นกลาง และ “สจิตต ปริโยทปน” แปลว่า การทำจิตของตนให้ผ่องใส เป็นข้อปฏิบัติขั้นสูง ถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ธรรมบทยังเป็นบาลีสภาภาษิตที่คนไทยนิยมใช้อยู่เป็นอันมาก เช่น “อาโรคยปรมา ลาภา” แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2537: 3) หรือสภาภาษิตประจำมหาวิทยาลัยมหิดล “อดทน อดปม อดเกร” แปลว่า พึงทำตนให้เป็นแบบอย่าง

อรรถกถาแห่งธรรมบท เป็นคัมภีร์อธิบายธรรมบทหรือหัวข้อธรรมะแห่งพระพุทธพจน์เกี่ยวกับจริยธรรมหรือศีลธรรมในการดำเนินชีวิตในบริบทต่าง ๆ ของชีวิต โดยพระพุทธโฆสาจารย์

นำพระคาถาและเค้าโครงเนื้อหาเรื่องมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาในที่ต่าง ๆ นำมาเรียบเรียงเป็นเรื่องราว มีบุคคล และสถานที่ก่อนที่จะมาถึงคาถาหัวใจของเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาเรื่องและธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสั่งสอนได้ อย่างน้อยที่สุดก็ระดับคุณธรรมศีลธรรม (พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ, 2561: (ก)) อัมมปทัฏฐกถาหรือ ธรรมบทอรรถกถา มีเค้าเรื่องมาจากพระไตรปิฎก มี 26 บรรค 302 เรื่องได้แก่ 1. ยมกวรรค (หมวดคุ) มี 14 เรื่อง 2. อัปมาทวรรค (หมวดไม่ประมาท) มี 9 เรื่อง 3. จิตตวรรค (หมวดจิต) มี 9 เรื่อง 4. บุพพวรรค (หมวดดอกไม้) มี 12 เรื่อง 5. พาลวรรค (หมวดคนพาล) มี 15 เรื่อง 6. ปันติตตวรรค (หมวดบัณฑิต) มี 11 เรื่อง 7. อรหันตวรรค (หมวดอรหันต์) มี 10 เรื่อง 8. สหัสสวรรค (หมวดพัน) มี 14 เรื่อง 9. ปาปวรรค (หมวดบาป) มี 12 เรื่อง 10. ทณทวรรค (หมวดลงทัณฑ์) มี 11 เรื่อง 11. ขรวรรค (หมวดขรา) มี 9 เรื่อง 12. อตตวรรค (หมวดตน) มี 10 เรื่อง 13. โลกวรรค (หมวดโลก) มี 9 เรื่อง 14. พุทธวรรค (หมวดพระพุทธเจ้า) มี 9 เรื่อง 15. สุขวรรค (หมวดสุข) มี 8 เรื่อง 16. ปิยวรรค (หมวดความรัก) มี 9 เรื่อง 17. โกธวรรค (หมวดโกรธ) มี 8 เรื่อง 18. มลวรรค (หมวดมลทิน) มี 12 เรื่อง 19. อัมมัญญวรรค (หมวดความเที่ยงธรรม) มี 10 เรื่อง 20. มัคควรรค (หมวดทาง) มี 10 เรื่อง 21. ปกิณณกวรรค (หมวดเบ็ดเตล็ด) มี 9 เรื่อง 22. นิรยวรรค (หมวดนรก) มี 9 เรื่อง 23. นาควรรค (หมวดช้าง) มี 8 เรื่อง 24. ตณทวรรค (หมวดตัณหา) มี 12 เรื่อง 25. ภิกขุวรรค (หมวดภิกษุ) มี 12 เรื่องและ 26. พรหมณวรรค (หมวดพรหมณ์) มี 39 เรื่อง

เรื่องเล่าทางศาสนานอกจากสะท้อนให้เห็นถึงหลักการทางจริยธรรมเป็นสำคัญแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางสังคมเชิงสหวิทยาการอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเมืองการปกครอง ความเชื่อ สังคมวัฒนธรรม อาชีพ อุดมคติ ทั้งนี้กลุ่มวิชาคติชนวิทยา เป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเล่า วิเคราะห์ ประเมินนิทานหรือเรื่องเล่าเหล่านั้น ๆ ให้สะท้อนหรือสื่อถึงคติความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ปรากฏในเรื่องเล่า สะท้อนให้เห็นลักษณะการดำเนินเรื่องราวในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งเรียกองค์ประกอบนี้ว่า “อนุภาค” หมายถึง ชิ้นหรือส่วนขนาดเล็กมาก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1327) ในเรื่องเล่าถือว่าเป็นองค์ประกอบขนาดเล็ก ที่มีความโดดเด่นสามารถทำให้เรื่องเล่าเหล่านั้น ๆ เป็นที่จดจำได้ง่าย แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ อนุภาคตัวละคร อนุภาควัตถุ และอนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม

ดังนั้น อรรถกถาธรรมบทแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเรื่องเล่าในรูปแบบนิทานทางศาสนาประเภทหนึ่ง ที่ได้ถูกเรียบเรียงเพื่อให้สอดคล้องกับพระพุทธพจน์หรือเรียกว่า “ธรรมบท” ซึ่งเป็นเทศนาประเภทร้อยกรองล้วน ๆ เช่น

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า (มโนปุพฺพังคมา ธมฺมา)
มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ (มโนเสฏฺฐา มโนมยา)
ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย (มนสา เจ ปทุมฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา)
เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป (ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ)
เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น (จกฺกัว วหโต ปทํ)
(ช.ธ./25/1/23) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 23)

พระพุทธรูปหรือธรรมบท คือบทแห่งธรรม ได้ถูกนำเรื่องราวมาเรียบเรียงเป็นเรื่องเล่า หรืออาจเรียกได่ว่านิทานศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกัน เช่น เรื่องพระจักขุบาลเถระ ในยมกวรรค (หมวดคู่) ที่สื่อเรื่องราวของพระที่ทำความชั่วในอดีตชาติ โดยมีโทสจิตเจตนาทำผู้อื่นให้ตาบอดเสีย ภาวะการมองเห็น เมื่อตนเสียชีวิตและมาเกิดในชาติปัจจุบันจึงมีเหตุให้ต้องตาบอดเช่นกัน เรื่องเล่า ดังกล่าวสื่อให้เห็นถึงผลกรรมที่บุคคลทำไว้แล้ว ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น ๆ ไม่ช้าก็เร็ว เรื่องลักษณะ ดังกล่าวนี้นี้ มีลักษณะประเภทแห่งอนุภาคตามหลักการทางคติชนวิทยา

ดังนั้น การศึกษาวิจัยอรรถกถาธรรมบทแห่งพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท จึงเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในแต่ละยุคสมัยที่สะท้อนให้เห็นเรื่องราวผ่านเรื่องเล่าเหล่านั้น ๆ ที่สื่อถึงจริยธรรมหรืออุดมคติในการดำเนินชีวิต และมีความจำเป็นต่อการประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมทุกภาคส่วนที่กำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤต ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา โดยการปลูกฝังผ่านกิจกรรมหรือเอกสารการเรียนรู้การสอนที่เหมาะสม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์จริยธรรมในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค
2. เพื่อวิเคราะห์สหวิทยาการในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค
3. เพื่อวิเคราะห์อนุภาคแห่งเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อหรือวัตถุประสงค์การวิจัย จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 25 พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย (ธรรมบท) และหนังสืออรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค (หมวดคู่) จำนวน 14 เรื่อง และรวบรวมข้อมูลแนวคิดทฤษฎีเรื่องเล่า (storytelling theory)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 25 พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย (ธรรมบท) และคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค (หมวดคู่) จำนวน 14 เรื่อง และเอกสารประกอบอื่น ๆ เพื่อประเมินหลักจริยธรรม สหวิทยาการ และอนุภาคที่ปรากฏในเรื่องเล่าแห่งอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเชิงเอกสาร ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค ซึ่งมีเรื่องเล่า จำนวน 14 เรื่อง สามารถสรุปผลการศึกษาค้นคว้า ได้ดังนี้

1. จริยธรรมในอรรถกถาธรรมบท

จากการศึกษาอรรถกถาแห่งธรรมบท ยมกวรรค ซึ่งมีนิทานประกอบธรรมบทจำนวน 14 เรื่อง ได้แก่ 1) พระจักขุบาลเถระ 2) มัญญกุนทลี 3) พระติสสเถระ 4) การเกิดขึ้นของนางกาลิ

ยักขิณี 5) ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 6) จุลกาลและมหากาล 7) พระเทวทัต (ตอนนุ่งห่มผ้ากาสาვე) 8) สญชัย 9) พระนันทเถระ 10) จุนท สุกริก 11) ธัมมิกอุบาสก 12) พระเทวทัต (ตอนประทุษร้าย พระพุทธเจ้า) 13) สุมนาเทวี และ 14) ภิกษุสองสหาย พบว่าจริยธรรมแห่งอรรถกถาธรรมบท หมวด ยมกวรรค หลักการจริยธรรมมีลักษณะเป็นคู่ ๆ เช่น ความดี-ความชั่ว นรก-สวรรค์ เป็นต้น จริยธรรม ที่ปรากฏในยมกวรรค มีดังนี้

(1) จิตที่เป็นกุศลและอกุศลหรือจิตที่ดีและไม่ดี หลักการจริยธรรมแห่งธรรมบท ดังกล่าว เป็นศาสนธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาจิตหรือฝึกอบรมจิตเป็นมูลฐาน เนื่องจากว่า เมื่อบุคคลมีมูลฐานแห่งจิตได้ฝึกอบรมในทางกุศลแล้ว การพูดหรือการกระทำย่อมดีตามไปด้วยเช่นกัน ตรงกันข้ามกับบุคคลที่ไม่ได้ฝึกฝนอบรมจิต การพูดการกระทำก็ย่อมไปในทางอกุศล (ไม่ดี) เปรียบดุจ ล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้นำแอกไป (เรื่องพระจักขุบาลเถระและเรื่องมัญญกุณฑล)

(2) จิตที่ผูกโกรธกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จากการที่คิดว่าผู้อื่นนั้น ได้ด่า ได้ตีเราหรือ ขโมยของ ๆ เราไป เราย่อมไม่สามารถจะจับได้เลย ส่วนผู้ที่ไม่ผูกโกรธกับบุคคลใด ๆ ให้อภัยกันในฐานะที่ ควรให้อภัย ยอมนำไปสู่สันติสามัคคี ช่วยเหลือกันและกันได้ในอนาคตต่อไป เวนของผู้นั้นย่อมระงับลงได้ (เรื่องพระติสสเถระและเรื่องการเกิดขึ้นของนางกาลียักขิณี)

(3) ความสามัคคี เป็นบ่อเกิดแห่งประโยชน์ส่วนรวม สามารถร่วมมือร่วมใจทำสิ่งใด สิ่งหนึ่งให้บรรลุผลสำเร็จไปได้ด้วยดี ส่วนการทะเลาะวิวาท การแก่งแย่งชิงดี นำไปสู่ความแตกร้าง (เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี)

(4) ศักยภาพของบุคคลที่สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคง ไม่ถูกรังควานจาก สิ่งชั่วร้ายหรือมาร คือต้องไม่ตกเป็นทาสของความสวयงาม สามารถควบคุมการแสดงออกของตน รู้จักประมาณในโภชนาหาร และไม่เกียจคร้าน ไม่อ่อนแอ ส่วนบุคคลที่ไม่สามารถประพฤติดนได้ ดังกล่าวนี้นี้ ย่อมมีความเดือดร้อน ถูกครอบงำจากสิ่งชั่วร้ายได้ง่าย (เรื่องจุลกาลและมหากาล)

(5) การดำรงตนให้เหมาะสม ซึ่งเป็นจริยธรรมที่บ่งชี้สภาวะที่เหมาะสมในการดำรง ตนที่ควรแก่ฐานานุกรม เช่น บุคคลที่เหมาะสมจะนุ่งห่มผ้ากาสาვეพัสตร์ ควรมีทมะ สามารถบังคับ ตนเองได้ มีสัจจะ และตั้งมั่นอยู่ในศีลทั้งหลาย ถ้าไม่สามารถปฏิบัติตนได้เช่นนั้น ก็ไม่เหมาะสมที่จะนุ่ง ห่มผ้ากาสาვეพัสตร์ (เรื่องพระเทวทัต)

(6) จิตที่อบรมดีแล้วกับจิตที่ยังไม่ได้อบรม ศาสนธรรมดังกล่าวบ่งชี้ถึงสภาวะจิตของ บุคคลที่ได้รับการอบรมฝึกฝนดีแล้ว ราคะ ความใคร่ความกำหนัด ย่อมไม่สามารถเสียดแทงจิตของ บุคคลผู้นั้นให้ตกอยู่ในทางชั่วร้ายได้ เปรียบเสมือนเรือนที่มุงดีแล้ว ฝนย่อมไม่ตกกร้าวได้ ส่วนบุคคลที่ มีจิตไม่ได้ฝึกอบรม ย่อมตกอยู่ในความครอบงำของราคะ (เรื่องพระนันทเถระ)

(7) ผลของความชั่วและความดี ศาสนธรรมดังกล่าวบ่งชี้ ผลของการกระทำบาปหรือ ความชั่วของบุคคลว่า ผู้ทำชั่วย่อมเดือดร้อนเศร้าโศกเสียใจในภายหลัง ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ส่วนบุคคลที่ทำบุญหรือความดีไวย่อมบันเทิงเพลิดเพลินใจ มีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (เรื่อง จุนทสุกริก, เรื่องธัมมิกอุบาสก, เรื่องพระเทวทัต, และเรื่องสุมนาเทวี)

(8) การมีความรู้ในหลักธรรมมาก แต่ไม่นำหลักธรรมนั้นมาประพฤติปฏิบัติ ย่อมไม่ สามารถละราคะ โทสะ โมหะ มีจิตหลุดพ้น และหมดความยึดถือในโลกได้ ส่วนบุคคลแม้รู้หลักธรรม

น้อย แต่นำหลักธรรมนั้นมาประพฤติปฏิบัติ ย่อมมีจิตหลุดพ้น หมดความยึดถือในโลกได้ (เรื่องภิกษุสองสหาย)

2. สหวิทยาการในอรรถกถาธรรมบท

อรรถกถาธรรมบท เป็นการแต่งเรียบเรียงเนื้อหาเพื่อให้สอดคล้องกับบทแห่งธรรม หรือเรียกว่า “ธรรมบท” เรื่องราวในแต่ละเรื่องมีพื้นฐานมาจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ มุ่งองค์ความรู้ อื่น ๆ ประกอบอยู่ในเรื่องเล่า ทั้ง 14 เรื่อง เป็นวิธีสอนโดยการเล่าเรื่อง การศึกษาอรรถกถาธรรมบท นอกจากจะศึกษาหลักการทางภาษาศาสตร์ภาษาบาลี และมุ่งศึกษาประเด็นทางศาสนา ด้านคติธรรม จริยธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตมากกว่าศึกษาด้านอื่น ๆ แล้ว ยังเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้ทราบ ปรากฏการณ์ทางสังคมที่สื่อผ่านเรื่องเล่า ซึ่งสภาพสังคมทั้งด้าน ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ดังนั้น เรื่องเล่าในทานต่าง ๆ จะพิสูจน์ให้เห็นคุณค่ามากน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับว่าวรรณกรรมที่สื่อ นั้นควรค่าแก่การศึกษาและสืบสาน เพียงใด (สมิทพิล เนตรนิมิตร, 2560: 3)

(1) **ภูมิศาสตร์** เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูเขา ต้นไม้ สัตว์ สถานที่ วัดหรือวิหาร เมือง หมู่บ้าน 1) วัด ได้แก่ วัดบุพพาราม วัดพระเชตุวัน วัดโฆสิตาราม วัดเวฬุวัน 2) เมือง ได้แก่ เมือง สาวตถิ เมืองพาราณสี เสตัพยนคร แคว้นคันธาระ กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ หงสาวดีนคร กาสีบุรี แคว้นกาสิ แคว้นโกศล เมืองโกสัมพี เมืองตักกสิลา กบิลพัสดุ์บุรี 3) หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านปาริเลยกะ อุปติสสะคาม โกลิตคาม บ้านกัลลวาละ นิคมชื่อนูปิยะ 4) แหล่งธรรมชาติ ได้แก่ ป่ารักขิตวัน สระอนโณตต ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ป่ากัปปาสิกวัน อุทยานลัฏฐิวัน ภูเขาสิเนรุ ถ้ำสุรขาทา สระโบกขรณี 5) ต้นไม้ ได้แก่ ต้นสาละ ต้นประตูลาย ดอกอุบลเขียว ต้นอชปาลนิโครธ ต้นมะลิ้น (ต้นกระบก) 6) สถานที่อื่น ๆ ได้แก่ หิมวันตประเทศ ชมพูทวีป อูเรเวลาประเทศ 7) สัตว์ ได้แก่ แม่ไก่ แม่แมว แม่เสือเหลือง แม่เนื้อ นกกลุ๊กกิกา ช้าง นกกระจาบ วานร ม้าสินธพ ช้างนาพาศิริ นกสิริภูษะ นกกระไน

(2) **การปกครอง** เรื่องเล่าสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์การปกครองอินเดียสมัย พุทธกาล เรื่องราวเกี่ยวกับผู้ปกครองแต่ละเมืองซึ่งเรียกว่า “กษัตริย์” หรือ “พระราช” ซึ่งปกครอง เมืองต่าง ๆ ได้แก่ พระเจ้าพรหมทัต พระเจ้าสุทโธทมนหาราช พระเจ้าพิมพิสาร พระราชามหินท์ มัลลกษัตริย์ พระเจ้ามหานามะ พระเจ้าโกศล พระเจ้าอชาตศัตรูกุมาร

(3) **ความเชื่อ** เรื่องเล่าทางคติชนของสังคมอินเดียโบราณ เป็นดินแดนแห่งเรื่องเล่า ที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า เชื่อว่ามนุษย์มีกำเนิดมาจากผู้สร้าง การทำพิธีกรรมอิงอยู่กับเทพเจ้า แหล่งคำสอนทางศาสนาที่กล่าวถึงเทพผู้ยิ่งใหญ่ เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่เรียกว่า “ตรีมูรติ” ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ อรรถกถาธรรมบทปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเทวะหรือเทวดา ในเรื่องเล่า ได้แก่ ท้าวสักกเทวราช เทวโลก เทพบุตร วิมานทอง ดาวดึงสเทวโลก ท้าวเวสสุวรรณ สุมนเทพ อารักขเทวดา อากาสัญญเทวดา พรหมโลก อภินิหารเทพ ภูพดาวดึงส์ เทพอัปสร พญากาฬ นาคราช ท้าวสัทธัมมพิพรหม เปเรต อเวจีมหานรก ภูมมเทวดา พรหมโลก นาค ครุฑ

นอกจากความเชื่อพื้นฐานทางสังคมวิทยาแล้ว ยังมีความเชื่อเรื่องของพระพุทธรูปเจ้า ในแต่ละยุคสมัยที่ทรงอุบัติขึ้นเพื่อส่องโลกให้สว่าง พระทศพลนามว่าที่ปึงกร พระพุทธรูปเจ้า 23 พระองค์

คือ พระโกณฑัญญะ พระสุมังคละ พระสุมนะ พระเรวตะ พระโสภิตะ พระโณมทัสสี พระสุมนะ พระนารทะ พระปทุมุตตระ พระสุเมธะ พระสุชาตะ พระปิยทัสสี พระอัทธทัสสี พระธรรมทัสสี พระสิทธัตถะ พระติสสะ พระปุสสะ พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกกุสันธะ พระโกนาत्मะ และพระกัสสปะ ทรงบำเพ็ญบารมีครบ 30 คือ บารมี 10 อุปบารมี 10 ปรมัตถบารมี 10 (เรื่องสญชัย)

(4) **การประกอบอาชีพ** เรื่องเล่าสื่อถึงการประกอบอาชีพในสมัยพุทธกาล เช่น อาชีพช่างปั้นหม้อ (เรื่องพระติสสะเถระ) อาชีพนายพรานช้าง (เรื่องพระเทวทัต) อาชีพพ่อค้า (เรื่องพระนันทเถระ)

(5) **วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม** เรื่องเล่าสื่อถึงวัฒนธรรมอินเดียสมัยพุทธกาล วิถีชีวิตอื่น ๆ เช่น มาตรการวัด ที่เรียกว่า คาวุต (ระยะความสูงเรียกเป็นเส้น) โยชน์ (หน่วยวัดระยะทางไกล) โกฏิ (หน่วยนับสูงสุด) (เรื่องพระจักขุบาลเถระและเรื่องมัญญกุณฑลี) กัลป์ (หน่วยกาลเวลาข้ามภพข้ามชาติ) อสงไขย (หน่วยนับกาลเวลา) (เรื่องสญชัย) นหุต (หน่วยวัดจำนวนเท่ากับหมื่นคน) ผู้บำเพ็ญเพียร เรียกว่า ชฎิล ดาบส บรรพชิต (พระติสสะเถระ) การใช้เกวียนเป็นพาหนะในการเดินทาง การเผาศพในวันที่เสียชีวิต การมีภรรยาหลายคน เช่นนายจุลกาลมีภรรยา 2 คน นายมัชฌิมกาลมีภรรยา 4 คนและ นายมหากาลมีภรรยา 8 คน (เรื่องจุลกาลและมหากาล) พุทธันดร (ช่วงเวลาระหว่างการอุบัติของพระพุทธเจ้าแต่ละยุค) ศอก คาพยุต (ยาว 100 เส้น) อุษกะ (ยาว 24 วา) กรีส (มาตราหลวง เป็นมาตราวัดชนิดหนึ่ง 1 กรีสเท่ากับ 125 ศอกหรือ 1 เส้น 11 วา 1 ศอก การไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ (หน้าผาก 1 ฝ่ามือทั้ง 2 และเข่าทั้ง 2 จดลงที่พื้น)

วัฒนธรรมการทำบุญด้วยการถวายสลากยาคุ สลากภัตร ปักชิกภัตร สังฆภัตร อุโปสีกภัตร อาคันตุกภัตร (เรื่องธัมมิกอุบาสก) อาหารการกิน เช่น เนยใส น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด การทำจิตอาสา เช่นในโอกาสชาติของพระยสะ กับกลุ่มเพื่อน ๆ จัดแจงศพไว้ที่ฝั่งของคนอนาถา (เรื่องสญชัย)

3. อนุภาคในเรื่องเล่าแห่งอรรถกถาธรรมบท

การศึกษาการเล่าเรื่อง (Story telling) จะพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ตามหลักการเล่าเรื่อง มีองค์ประกอบดังนี้

1. โครงเรื่อง (Plot) มี การเริ่มเรื่อง (Exposition) คือวิธีการเปิดเรื่องราวที่จะนำไปสู่ตอนกลางเรื่อง การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action) คือการที่เรื่องราวดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงกัน ไปจนถึงจุดจบของเรื่อง (Ending) คือจุดจบของเรื่องราว ที่ได้ดำเนินมาถึงจุดที่ต้องจบสิ้นลง อย่างสมเหตุสมผล

2. แก่นเรื่อง (Theme) เป็นความคิดรวบยอดที่เกิดขึ้นในเรื่องราวซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ เป็นเสมือนความหมายสำคัญที่ผู้เรียบเรียงสื่อสารกับผู้อ่าน ผู้ฟัง หรือผู้ชม แก่นเรื่องที่ปรากฏในเรื่อง เช่น ตัวละคร เหตุการณ์ คำพูดที่ปรากฏในแต่ละเหตุการณ์

3. ความขัดแย้ง (Conflict) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการเล่าเรื่องที่จะนำไปสู่เรื่องราวพัฒนาและดำเนินต่อไปได้ผ่านกระบวนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของตัวละคร

4. ตัวละคร (Character) เป็นผู้ที่ดำเนินเหตุการณ์นำพาให้เรื่องราวดำเนินต่อไปตามเรื่องราวที่ถูกกำหนดไว้

5. บทสนทนา (Dialogue) หมายถึง ศิลปะของการถ่ายทอดเรื่องราวและความคิดของผู้ประพันธ์ผ่านทางคำพูดหรือบทสนทนาของตัวละคร จะสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติ ความคิด ตลอดจนค่านิยม ที่ซ่อนอยู่ภายใต้คำพูดซึ่งตัวละครได้แสดงออกมา

6. ฉาก (Setting) คือ สถานที่ รวมถึงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ ซึ่งฉากนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นถึง ความหมายบางอย่างของเรื่องได้ สามารถมีอิทธิพลกับความคิด ความรู้สึก เช่น ธรรมชาติ แม่น้ำ ภูเขา ฉากที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัย เป็นต้น

7. ตอนจบ (Ending) คือ ตอนปิดเรื่องนั้น แสดงให้เห็นบทสรุปของเรื่องราวว่า มีลักษณะอย่างไร สมเหตุสมผลกับการประพันธ์เหตุการณ์แต่ละตอนที่ได้ดำเนินเรื่องมาสัมพันธ์กัน อย่างลงตัวหรือสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความหมายบางอย่างที่เรื่องราวต้องการจะสื่อได้มากน้อย เพียงใด (สุรพัสตร์ ภัทรานนท์อุทัย, 2561:14)

อรรถกถาธรรมบท เป็นนิทานศาสนาประเภทหนึ่ง มีการเรียบเรียงเรื่องเล่าให้สอดคล้องกับธรรมบทหรือบทแห่งธรรมมีการเชื่อมโยงการกระทำหรือเหตุการณ์เข้าด้วยกัน โครงเรื่องแห่งอรรถกถาธรรมบท มีการจัดลำดับเหตุการณ์หรือเรื่องราวอย่างสมเหตุสมผล รูปแบบการเล่าเรื่อง ประกอบด้วยเรื่องราวตอนต้น (ปฐมบท) ตอนกลาง (มัชฌิมบท) และตอนจบ (ปัจฉิมบท) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณารูปแบบของเรื่องเล่าหรือนิทานที่ผู้ประพันธ์ ได้สอดแทรกอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ กลุ่มวิชาคติชนวิทยา เป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเล่า วิเคราะห์หรือประเมินเรื่องเล่า นั้น ๆ ให้สะท้อนหรือสื่อถึงคติความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ ที่ปรากฏในเรื่องเล่า สะท้อนให้เห็นลักษณะการดำเนินเรื่องราวในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งเรียกองค์ประกอบนี้ว่า “อนุภาค” (motif) หมายถึง องค์ประกอบขนาดเล็กในเรื่องเล่า ที่มีความโดดเด่นสามารถทำให้เรื่องเล่า นั้น ๆ เป็นที่จดจำ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) อนุภาคตัวละคร 2) อนุภาควัตถุ และ 3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม เรื่องเล่าจากอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค (หมวดคู่) จำนวน 14 เรื่อง โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ตามหลักการดังกล่าว เพื่อให้เห็นความสอดคล้องระหว่างหัวข้อ “ธรรมบท” กับ “เรื่องราว” ที่ปรากฏในเรื่องเล่า

1. เรื่องพระจักขุปาลเถระ 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทเจ้า นายจุลपालะและมหาปาละ หมอตา ท้าวสักกเทวราช **2) อนุภาควัตถุ :** ยารักษาดวงตาพระจักขุปาลเถระ (เดิมชื่อมหาปาละแต่เนื่องจากป่วยด้วยโรคตา รักษาดวงตาจึงตั้งชื่อเรื่องว่า "พระจักขุปาล แปลว่าผู้รักษาดวงตา") และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** นายมหาปาละเห็นพระอริยสาวกเดินทางไปฟังธรรม จึงอยากไปฟังบ้าง ฟังธรรมแล้ว ศรัทธาอยากอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติธรรมโดยถือเนสัชชิก รุดงค์ คือจะไม่เหยียดหลังลงนอนโดยเด็ดขาด ในที่สุดป่วยด้วยโรคตา พระมหาปาละให้หมอรักษาดวงตา หมอได้ปรุงยาหยอดตาและบอกให้นอนหยอดแต่ท่านถือน้ำมันในรุดงค์ นั่งหยอด แต่ไม่ยอมนอนหยอดตา จนยารักษาไม่สามารถเยียวยาได้เต็มประสิทธิภาพ หมอจึงไม่รักษาให้อีก จนท่านตาบอด ในที่สุด พระพุทเจ้า ตรัสบอกอดีตกรรมในชาติก่อนของพระมหาปาละว่าได้เคยเป็นหมอรักษาดตา รักษาผู้หญิงคนหนึ่ง คิดว่าผู้หญิงนั้นจะไม่จ่ายค่ารักษาให้ตน จึงให้ใส่ยาพิษผสมในยาหยอดตา ทำให้หญิงนั้นตาบอด เลยได้รับผลกรรมดังกล่าว

2. เรื่องมัญญกุณฑล 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า พราหมณ์ชื่อทินนปุพพะกะ มัญญกุณฑลบุตร หมอ **2) อนุภาควัตถุ :** ทรัพย์สมบัติของพราหมณ์ซึ่งพราหมณ์เป็นผู้ตระหนี่ ไม่ยอมเสียทรัพย์ให้หมอรักษาบุตรของตนเอง และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** มัญญกุณฑลบุตรชายพราหมณ์เป็นโรคผอมเหลือง แต่บิดาไม่ยอมพาไปหาหมอรักษาเกรงว่าจะต้องเสียค่ารักษา จึงเสาะหายามารักษาบุตรด้วยตนเอง ในที่สุดไม่สามารถรักษาให้หายได้ จนบุตรชายเสียชีวิต มัญญกุณฑลหลังจากเสียชีวิตแล้วได้เป็นเทพบุตรบนสวรรค์ เนื่องจากมีจิตเลื่อมใสพระพุทธเจ้า และได้แปลงตนลงมาสนทนากับบิดา ในที่สุดบิดาเข้าถึงธรรมและไม่มีกรรมตระหนี่ ถวายทานแด่พระภิกษุ

3. เรื่องพระติสสเถระ 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า พระติสสเถระ ภิกษุ อาคันตุกะ นารทดาบส เทวลดาบส **2) อนุภาควัตถุ :** ฤทธิ์คำสาปที่สามารถทำลายศิระะได้เป็น 7 สิ่ง และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** พระติสสเถระ เป็นพระบวชใหม่ มีภิกษุอาคันตุกะ มาเข้าพบพระพุทธเจ้า แสดงตนไม่ให้ความเคารพพระผู้ใหญ่ทั้งที่ตนเองเพิ่งบวชใหม่ ถูกภิกษุอาคันตุกะตำหนิดูว่า จนผูกโกรธ เป็นคนตื้อรั้น ว่านอนสอนยาก พระพุทธเจ้าทรงตรัสบุรพกรรมของพระติสสเถระว่า เป็นผู้ว่านอนสอนยากตั้งแต่ในชาติก่อน จึงได้นำเรื่องเล่าในอดีตชาติมาตรัสให้เหล่าภิกษุรับฟัง

4. เรื่องการเกิดขึ้นของนางกาลิยักษิณี 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า บุตร กุญุมพี กุมาริกา นางกาลิยักษิณี **2) อนุภาควัตถุ :** ยาทำลายการตั้งครรภ์เป็นเหตุนำมาซึ่งการจองเวรจองกรรมกัน และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** บุตรชายกุญุมพี ได้ภรรยาอายุด้วยกันแล้ว แต่ภรรยาเป็นหมันไม่สามารถมีบุตรได้ จึงคิดไปหาภรรยาให้สามีเพื่อให้มีบุตร แต่เมื่อไปหาได้มาแล้ว บอกว่าภรรยาน้อยของสามีถ้าตั้งครรภ์ให้บอกตนก่อน เมื่อภรรยาน้อยตั้งครรภ์ก็บอกภรรยาหลวงทุกครั้ง ภรรยาหลวงก็ปร่งยาให้รับประทาน จนครรภ์แท้งทุกครั้งเนื่องด้วยความริษยาที่กลัวว่าถ้าภรรยาน้อยมีบุตรแล้วจะได้สมบัติทุกอย่างไปจากสามี เมื่อภรรยาน้อยตั้งครรภ์ในภายหลังอีกไม่ไว้วางใจภรรยาหลวง จึงไม่บอกการตั้งครรภ์ให้ภรรยาหลวงรู้ จนครรภ์โตขึ้นสามารถสังเกตเห็นได้ ภรรยาหลวงจึงหาอุบายปร่งยาให้ภรรยาน้อยรับประทานช่วงระยะครรภ์แก่เต็มที่ ทำให้ครรภ์ตกไปขวางช่องคลอดของภรรยาน้อย เกิดทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า จนสิ้นชีวิตและได้ผูกอาฆาตพยาบาทภรรยาหลวงของสามีไปทุกชาติ พระพุทธเจ้าได้ตรัสอดีตชาติของภรรยาหลวงและภรรยาน้อยของบุตรชายกุญุมพี ว่าได้ผูกเวรผูกกรรมกันมาหลายชาติให้แก่เหล่าภิกษุได้รับฟัง

5. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี พระวินัยธร (ผู้ทรงวินัย) พระธรรมกถึก (ผู้ทรงธรรม) **2) อนุภาควัตถุ :** การต้องอาบัติและไม่ต้องอาบัติในเพราะการเว้นน้ำชำระที่เหลือไว้ในภาชนะที่ชุ่มน้ำ และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** พระวินัยธรกับพระธรรมกถึกเถียงกันเรื่องการต้องอาบัติและไม่ต้องอาบัติในเพราะการเว้นน้ำชำระที่เหลือไว้ในภาชนะที่ชุ่มน้ำ รวมไปถึงกลุ่มนิตของพระทั้งสองรูปก็เถียงกันในเรื่องดังกล่าวด้วยเช่นกัน พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้กลุ่มภิกษุฝ่ายพระวินัยธรและฝ่ายพระธรรมกถึกสามัคคีกัน แต่ไม่เป็นผล การทะเลาะ แตกร้าง วิวาทกันยังคงดำเนินต่อไป พระพุทธเจ้าทรงระอาพระทัย จึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารกชัฏวัน บ้านปาริเลยยกะ บริเวณไม้สาละใหญ่ แต่เพียงพระองค์เดียว ไม่ตรัสบอกพระภิกษุสงฆ์ กลุ่มอุบาสกอุบาสิกาทราบเรื่องดังกล่าว ว่า กลุ่มภิกษุทะเลาะกันจนเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าเสด็จหนีไปจำพรรษาที่อื่น ก็ไม่ถวายอาสนะ อาหาร และทำสามีจิกรรมใด ๆ

กลุ่มภิกษุที่ทะเลาะกันเดือดร้อนเนื่องจากไม่มีอาหารฉัน มีความยากลำบาก จึงได้แสดงโทษที่ล่วงเกินขอขมาแก่กันและกัน ตระกูลใหญ่ ได้แก่ ท่านเศรษฐีอนาถปิณฑิกะ และนางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้ส่งสาส์นจากนครสาวัตถีไปถึงพระอนันทเถระ เพื่อให้เดินทางไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จกลับมา ต่อมาภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนครขอขมาพระพุทธเจ้า

6. เรื่องจุลกาลและมหากาล 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า พี่น้อง 3 คน คือ จุลกาล มัชฌิมกาล และมหากาล ภรรยาของ 3 พี่น้อง **2) อนุภาควัตถุ :** อสุภกัมมัฏฐาน การพิจารณาร่างกายให้เห็นว่าไม่สวยไม่งาม และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** บรรดาพี่น้อง 3 คนนั้น พี่ชายใหญ่ และน้องชายน้อย เทียวไปในทิศทั้งหลาย นำสิ่งของมาด้วยเกวียน 500 เล่ม มัชฌิมกาลมีหน้าที่ขายสิ่งของที่พี่และน้องทั้ง 2 นำมา พี่น้องทั้ง 3 คนเดินทางไปค้าขายที่กรุงสาวัตถี มหากาลเห็นอริยสาวกชาวกรุงสาวัตถี ถี้อดอกไม้ของหอมเพื่อไปฟังธรรม อยากไปฟังธรรมบ้าง จึงได้มอบหมายให้น้องชายเป็นผู้ดูแลเกวียนสินค้าแทนตน จากนั้นได้เดินทางไปฟังธรรม มีความเลื่อมใส จึงทูลขอบรรพชากับพระพุทธเจ้า ส่วนจุลกาลขอบวชตามพี่ชายด้วยประสงค์จะพาพี่ชายศึกษาพระมหากาลเถระ เมื่อบวชแล้วตั้งใจบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ เนื่องด้วยคิดว่าตนบวชตอนแก่ และได้ถือโศกานิกฤตงค์ คือการบำเพ็ญเพียรในป่าช้า พิจารณาซากศพตามส่วนต่าง ๆ ที่สัปเหร่อหญิงชื่อกาลีเปิดให้ดูในป่าช้า เข้าใจความสิ้นและความเสื่อมของสังขารจนบรรลุพระอรหัตต์ พระจุลกาลน้องชายพระมหากาลเถระ ดำรงอยู่ในภาวะแห่งภิกษุได้ไม่นาน ได้ถูกภรรยาเก่า 2 คน ช่วยกันอุดสบงและจี้รอกอก ให้นุ่งผ้าขาว สวมเทริดมาลาบนศีรษะ จนต้องสึกไปในที่สุด ภรรยาเก่าของพระมหากาลเถระจำนวน 8 คน คิดจะจับท่านสึกเหมือนภรรยาของพระจุลกาล ล้อมพระมหากาลเถระไว้เพื่อจะเปลื้องผ้ากาสาเยของท่านออก แต่ไม่สามารถทำได้เช่นนั้นเนื่องจากท่านลุดจากอาสนะที่นั่งแล้วเหาะไปด้วยฤทธิ์ อีกทั้งท่านเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม เป็นผู้ไม่หวั่นไหว เหมือนภูเขาศิลาแห่งทิเบต

7. เรื่องพระเทวทัต 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า พระเทวทัต **2) อนุภาควัตถุ :** ผ้ากาสาขาว และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** อุบาสกอุบาสิกาได้ร่วมกันถวายผ้ากาสาขาวแก่พระเทวทัต และท่านได้ตัดผ้านั้นแล้ว เย็บ ย้อม นุ่งห่มเทียวไป ชาวบ้านเห็นพระเทวทัตนุ่งห่มจีวรดังกล่าว คิดว่าเป็นผ้าที่ไม่เหมาะสมกับท่าน พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าที่ไม่สมควรแก่ตนไม่ใช่แค่นี้ชาตินี้เท่านั้น แม้ในอดีตชาติได้นุ่งห่มผ้ากาสาขาวที่ไม่สมควรแก่ตนเช่นกัน ซึ่งชาติก่อนพระเทวทัตเป็นนายพรานช้าง เห็นช้างทำความเคารพภิกษุ ก็คิดว่าช้างคงเห็นผ้ากาสาขาว และได้นำผ้ากาสาขาวมานุ่งห่มเพื่อล่อให้ช้างมาอยู่ใกล้ ๆ จะได้จับช้างได้สะดวก

8. เรื่องสญชัย 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอัสสชิ สญชัยปริพาชก **2) อนุภาควัตถุ :** เทวทูต 3 คือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** 1) อุปติสสะและโกสิตตะ เกิดในตระกูลมั่งคั่ง ทั้งสองเป็นเพื่อนกัน เทียวกินดื่ม ดมหรสพด้วยกัน เทียวจนเบื่อหน่ายไม่รู้สึกเบื่อบานใจเหมือนเช่นเคย คิดกันว่าเรื่องที่ทำอยู่นั้น หาสาระมิได้ ไม่มีประโยชน์ในชีวิต จึงใคร่แสวงหาโมกขธรรม ตกลงกันที่จะบวชในสำนักท่านสญชัย และได้เรียนจบลัทธิสมัยทั้งหมด และคิดกันว่า เรื่องที่เรียนรู้นั้นยังไม่มีประโยชน์ วันหนึ่งอุปติสสปริพาชกเห็นพระอัสสชิเถระ ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถของท่านขณะเดินบิณฑบาตในหมู่บ้าน จึงได้มีโอกาสดำเนินไปขอฟังธรรม หลังจากนั้นเกิดศรัทธาเลื่อมใส

เข้าใจธรรมในเบื้องต้นคือโศดาปัตติผล จึงนำเรื่องดังกล่าวไปบอกกับโกธิตปริพาชกซึ่งเป็นเพื่อนที่ตกลงกันว่าใครเข้าใจธรรมอะไรก่อนให้มาบอกกันและกัน อุปติสสปริพาชกและโกธิตปริพาชกเดินทางไปสำนักท่านสญชัยปริพาชกผู้เป็นอาจารย์เพื่อจะกล่าวลาเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยปริพาชกคนอื่น ๆ จำนวนมาก ท่านสญชัยไม่มีปริพาชกผู้เป็นลูกศิษย์อยู่เลย จนอาเจียนเป็นโลหิต อุปติสสปริพาชกและโกธิตปริพาชกทูลขอบรรพชาอุปสมบทกะพระพุทธเจ้า ๆ ได้ประทานการบรรพชาอุปสมบทให้แก่ท่านทั้งสอง พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่าท่านสญชัย ยึดถือสิ่งที่ไม่มีความสาระว่า “มีความสาระ” และสิ่งที่มีความสาระว่า “ไม่มีความสาระ” ส่วนพระอัครสาวกทั้งสอง (พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ) ละสิ่งที่ไม่เป็นสาระ ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระเท่านั้น เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต

9. เรื่องพระนันทเถระ 1) **อนุภาคตัวละคร** : พระพุทธเจ้า พระนันทเถระ นางชนบทกัลยาณี (หญิงสวยงามที่สุดในหมู่บ้าน) นางเทพอัปสรในเทวโลก 2) **อนุภาควัตถุ** : ความสวยของนางเทพอัปสรในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ และ 3) **อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม** : พระพุทธเจ้าประทานบาตรในหัตถ์ของนันทกุมาร ตรัสสวयพร แล้วเสด็จจากอาสนะจากไป หาได้ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารไม่ นันทกุมารคิดว่าพระพุทธเจ้าจะทรงรับบาตรคืนในที่ใดที่หนึ่ง แต่พระองค์ไม่ทรงรับคืน จนถึงพระวิหารที่ประทับ พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ภิกษุบวชให้นันทกุมารโดยที่พระกุมารไม่ได้ตั้งใจจะบวช แต่ด้วยความเคารพในพระพุทธองค์ จึงยอมบวช พระนันทะอุปสมบทด้วยความไม่ยินดี แต่ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า จึงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ กระสันอยากสึก ด้วยยังคงหวนระลึกถึงนางชนบทกัลยาณีอยู่ พระพุทธเจ้าทรงจับท่านพระนันทะที่พาหาแล้ว นำไปสู่ดาวดึงส์เทวโลกด้วยกำลังพระฤทธิ์ ระหว่างทางทรงแสดงนางลิงตัวหนึ่ง มีหูจุกและหางขาด นั่งอยู่บนปลายต่อไม้ที่ไฟไหม้ และทรงแสดงนางอัปสร 500 นาง มีเท้าดังเท้านกพิราบ ผู้มาเฝ้าท้าวสักกเทวราช ตรัสถามความต่างระหว่างนางลิงกับนางเทพอัปสร พระนันทะพอใจในนางเทพอัปสรมากกว่า และพระองค์เป็นผู้ประกันว่าพระนันทะจะได้นางเทพอัปสร 500 แนนอน เพื่อให้พระนันทะตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ให้ดี ในที่สุดพระนันทะตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์จนสำเร็จพระอรหัต และไม่มีความต้องการในนางเทพอัปสรอีกเลย

10. เรื่องนายจุนทสุกริก 1) **อนุภาคตัวละคร** : พระพุทธเจ้า นายจุนทสุกริก 2) **อนุภาควัตถุ** : อเวจีมหานรก และ 3) **อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม** : นายจุนทสุกริก ฆ่าสุกรกินบ้าง ขายบ้าง เลี้ยงชีวิตเป็นเวลา 55 ปี ด้วยการทุบด้วยค้อน 4 เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพองหนาขึ้นข้างปาก สอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน กรอกน้ำร้อนที่เดือดพล่าน เข้าไปในปากด้วยทะนानโลหะ ลนขนด้วยคบหญ้า ตัดศีรษะด้วยดาบอันคม รองโลหิตที่ไหลออกด้วยภาชนะ เกล้าเนื้อด้วยโลหิต แล้วปิ้งนึ่งรับประทานพร้อมด้วยบุตรและภรรยา ชายส่วนที่เหลือ ความร่ำร้อนแห่งนรกอเวจีปรากฏแก่นายจุนทสุกริก เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไปในท่ามกลางเรือน ทางทิศตะวันตกบ้าง ทิศตะวันออกบ้าง เที้ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง คนที่อาศัยอยู่ใน 7 หลังคาเรือนโดยรอบย่อมไม่ได้หลับนอน ตลอด 7 วัน ในวันที่ 8 เสียชีวิต ไปเกิดในอเวจีมหานรก พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ชื่อว่าผู้ประมาทแล้ว เป็นคนหวั่นกลัวตาม บรรพชิตก็ตาม ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง 2

11. เรื่องธัมมิกอุบาสก 1) **อนุภาคตัวละคร** : พระพุทธเจ้า ธัมมิกอุบาสก บุตรธิดาเทวดา 2) **อนุภาควัตถุ** : การถวายทาน การรักษาศีล และ 3) **อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม** : ธัมมิกอุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์ ปฏิบัติธรรม ถวายทาน รักษาศีล ต่อมาโรคเกิดขึ้น

แก้ธัมมิกอุบาสกด้วยอายุสังขารเสื่อม ธัมมิกอุบาสกป่วย ใครจะพึงธรรมจึงส่งคนไปยังพระวิหารที่ประทับพระพุทธเจ้าเพื่อโปรดให้ส่งภิกษุ 8 รูปหรือ 16 รูป เพื่อสาธยายสติปัฏฐานสูตร เทวดานำรถมาจากเทวโลก 6 ชั้น พร้อมรับธัมมิกอุบาสก ขณะที่อุบาสกยังพึงธรรมอยู่ ธัมมิกอุบาสกไม่ต้องการให้เป็นอันตรายแก่การพึงธรรม จึงพูดกับเทวดาว่า “รอก่อน ๆ ” ภิกษุหยุดสาธยายธรรมด้วยเข้าใจว่าอุบาสกพูดกับตน ปรีชากันว่าไม่ใช่โอกาส จึงลุกจากอาสนะไป บุตรธิดาของธัมมิกอุบาสกร้องไห้ด้วยเข้าใจว่าทำไมบิดานิมนต์ภิกษุมาสาธยายธรรมแล้ว บอกให้หยุดสาธยาย ธัมมิกอุบาสกเมื่อได้สติแล้วถามเรื่องราวต่าง ๆ กับลูก ๆ และบอกความเป็นไปดังกล่าวให้เข้าใจว่าตนได้พูดกับเทวดา

12. เรื่องพระเทวทัต 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า พระเทวทัต อชาตศัตรู กุมาร **2) อนุภาควัตถุ :** ลากและสักการะ และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** พระเทวทัตถูกลากและสักการะครอบงำ คิดจะบริหารภิกษุสงฆ์ด้วยตนเอง หลังจากนั้นเสื่อมจากฤทธิ์พร้อมด้วยจิตตูปบาทแล้ว เข้าทูลพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ทรงชราแก่เฒ่าแล้ว ขอให้ตนเองบริหารภิกษุสงฆ์เอง พระพุทธองค์ทรงห้ามแล้ว พระเทวทัตไม่พอใจ ผูกอาฆาตในพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกและเดินทางออกไป พระเทวทัตเข้าเฝ้าอชาตศัตรูกุมารเพื่อยุยงให้พระองค์ปลงพระชนม์พระบิดาและเป็นพระราชอาชญา อชาตศัตรูกุมารปลงพระชนม์พระบิดาและได้ครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์แล้ว ทรงสมคบกับพระเทวทัตปลงพระชนม์ชีพพระพุทธเจ้า โดยการใช้ให้นายขมังธนูไปปลงพระชนม์ชีพบ้าง การขึ้นเขาคิชฌกูฏกลิ้งศิลาใส่พระพุทธเจ้าจนห่อพระโลหิตบ้าง (ฆ่าเลือด) การปล่อยช้างนาฬาคีรีไปทำร้ายพระพุทธเจ้าบ้าง พระอานนทเถระยอมสละชีวิตของตนถวายพระศาสดา ได้ยืนขวางหน้าไว้ พระเทวทัตป่วยอยู่ 9 เดือน ใครจะเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงขอให้สาวกของตนพาไปเฝ้า โดยการนอนบนเตียงแล้วหามไป เมื่อถึงริมฝั่งสระโบกขรณี พวกสาวกก็ได้วางเตียงลง แล้วไปอาบน้ำในสระ กัน พระเทวทัตลุกขึ้นจากเตียง นั่งวางเท้าทั้ง 2 บนพื้นดิน เท้าทั้ง 2 ก็จมแผ่นดินลงเรื่อย ๆ จนถึงคอ ในขณะที่กระดูกคงจดยังพื้นดิน ได้กล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธองค์

13. เรื่องนางสุมณาเทวี 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า นางสุมณาเทวี (ตัวเอก) อนาถ ปินทิกเศรษฐี **2) อนุภาควัตถุ :** การถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์ และการพึงธรรม และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** ท่านอนาถปินทิกเศรษฐีได้ไปช่วยถวายทานพระภิกษุสงฆ์ร่วมกับอุบาสกและอุบาสิกาในสถานที่อื่น ๆ ต่อมาได้ขอให้บุตรสาวคนเล็กชื่อ สุมณาเทวี เป็นธุระในการถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์แทนตน นางได้พึงธรรมแล้วบรรลุสุกขาคามิผล ขณะเป็นกุมาริกา (เด็ก) บิดาเป็นเพียงโสดาบัน ส่วนบุตรสาวเป็นสกุฬาคามินี ซึ่งมีชั้นธรรมที่สูงกว่า ต่อมานางได้เกิดในภพดุสิต

14. เรื่องภิกษุ 2 สหาย 1) อนุภาคตัวละคร : พระพุทธเจ้า ภิกษุ 2 รูป (ตัวเอก) **2) อนุภาควัตถุ :** วิปัสสนาธุระ (การฝึกปฏิบัติกรรมฐานวิปัสสนา) คันถธุระ (เรียนพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก) และ **3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม :** กุลบุตรทั้งสองเป็นสหายกัน ได้ไปพึงธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า เลื่อมใสศรัทธา บวชแล้วได้อาศัยอยู่กับพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ตลอด 5 ปี จากนั้นเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ทูลถามธุระในพระศาสนา ได้แก่ วิปัสสนาธุระและคันถธุระ ภิกษุผู้สหายกันนั้นได้มีความสนใจต่างกัน แยกศึกษากันคนละธุระ ภิกษุรูปที่เรียนวิปัสสนาธุระพากเพียรพยายามจนบรรลุพระอรหัตพร้อมปฏิสัมภิทา ส่วนภิกษุอีกรูปสนใจศึกษาคันถธุระคือ เรียน

พระพุทธพจน์ได้แก่พระไตรปิฎก จนชำนาญ สามารถกล่าวธรรม สวดสรภัญญะ ภิกษุผู้สหายสองรูป เมื่อได้ศึกษาคนละด้านแล้ว ก็ได้แยกกันอยู่ต่อมาได้มาพบกัน ฝ่ายพระคันถกเถระ ตั้งใจจะถามปัญหา พระวิปัสสกะเถระ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเปรียบเทียบพระคันถกเถระเหมือนกับผู้รักษาโคเพื่อค่าจ้างในศาสนาเท่านั้น และได้ทรงเปรียบเทียบพระวิปัสสกะเถระเหมือนกับผู้บริโภคน้ำปฏาโครส (น้ำนมโค 5 ชนิด ได้แก่ นมสด นมส้ม เปรียง เนยใส และเนยข้น) (พระราชนิพนธ์ (สุทัศน์), 2558: 226)

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาธรรมบทแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท : เรื่องเล่าเชิงจริยธรรม โดยผู้วิจัยได้ดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ ที่ได้กำหนดไว้ ดังนี้

การวิเคราะห์จริยธรรมในอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค (หมวดคู้) หมายถึงธรรมที่ตรงกันข้าม คือความคิดชั่วกับความคิดดี การจองเวรกับการไม่จองเวร การแตกความสามัคคีกับความสามัคคี เป็นต้น มีจำนวน 14 เรื่อง อรรถกถาธรรมบท ถือได้ว่าเป็นหนังสือหรือแบบเรียนที่สำคัญของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด สมิตธิพล เนตรนิมิตร (2560: 37) ที่ว่าอรรถกถาธรรมบทมีชื่อในภาษาบาลีว่า “ธัมมปัทฏฐกถา” เป็นหนังสืออธิบายพระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่า “อรรถกถา” โดยอธิบายหลักธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 25 ธรรมบทเป็นหนึ่งในจำนวนนั้น ธรรมบทแปลว่า บทแห่งธรรม แต่งเป็นภาษากวีหรือร้อยกรองตามหลักภาษาศาสตร์ เรียกว่า “คาถา” มีจำนวน 432 คาถา ต่อมาเมื่อมีปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้เรียบเรียงเรื่องเล่า ประกอบอธิบายขยายความธรรมบทให้น่าสนใจมากขึ้น และถือว่าเป็นกุศโลบายในการเผยแพร่พุทธธรรมหรือจริยธรรมอีกทางหนึ่ง พุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาท เช่น ศรีลังกา ไทย พม่า โดยเฉพาะคณะสงฆ์ไทย ใช้หนังสืออรรถกถาธรรมบทภาษาบาลีและมีฉบับแปลภาษาไทยประกอบเป็นแบบเรียน การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแผนกภาษาบาลี ใช้อรรถกถาธรรมบทเป็นคู่มือศึกษา 3 วิชาเป็นแบบเรียน ได้แก่ (1) วิชาแปลมคธเป็นไทย ชั้นประโยค 1-2 และ ชั้นประโยค 3 (2) วิชาสัมพันธ์ไทย ชั้นประโยค 3 (3) วิชาแปลไทยเป็นมคธ ชั้นประโยค 4, 5, 6 ส่วนบาลีชั้นประโยค 7 ใช้หนังสือมังคลัตถปิณี ชั้นประโยค 8 ใช้หนังสือสมันตปาสาทิกา ชั้นประโยค 9 ใช้หนังสือวิสุทธิมรรค เป็นแบบเรียน โดยมุ่งศึกษาลักษณะทางภาษาศาสตร์ที่สำคัญ แต่ทั้งนี้ก็ยังมีความรู้ด้านอื่น ๆ ผสมอยู่ในแบบเรียนเช่นกัน ซึ่งจริยธรรมสำคัญที่ปรากฏในเรื่องเล่าแห่งอรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค ได้แก่ การฝึกฝนพัฒนาจิต การสร้างสรรค์ความสามัคคี การพัฒนาศักยภาพแห่งตน เช่น การควบคุมอารมณ์ การแสดงออก การไม่เกียจคร้าน อ่อนแอ การรู้จักประมาณ เป็นต้น ทั้งนี้จริยธรรมดังกล่าวยังเป็นฐานความเชื่อไปถึงเรื่องผลกรรมจากการกระทำของบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพระอริการกฤษดา สุทธิญาณ (เรื่องศิลป์) (2562) ที่ว่าเรื่องเล่าแห่งอรรถกถาธรรมบท ผู้ประพันธ์ได้นำเรื่องราวในพระไตรปิฎก มาเรียบเรียง คำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วและบทคาถาหรือบทร้อยกรอง มีความเชื่อเรื่องผลกรรม บาปบุญ นรก สวรรค์และชาติภพ เชื่อว่า ผลกรรมที่มนุษย์กระทำลงไปนั้น ต้องเสวยผลแห่งกรรมนั้นแน่นอนไม่ชาติใดก็ชาติหนึ่ง ไม่สามารถหลีกเลี่ยงกรรมที่ตนกระทำไว้ได้ บทบาทเชิงจริยธรรม ได้ถ่ายทอดมาจากวรรณกรรม นอกจากศาสนสถานและศาสนวัตถุแล้ว จะเห็นได้จากการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านการนำเสนอในรูปแบบการเล่าเรื่อง ทำให้เกิดความเข้าใจง่าย สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้

การวิเคราะห์สหวิทยาการในวรรณกรรมบท ซึ่งเรื่องเล่าทางศาสนา ผู้ประพันธ์นอกจากจะเรียบเรียงประกอบหลักจริยธรรม ซึ่งเป็นความมุ่งหมายหลักในการสื่อสารแล้วนั้น สหวิทยาการอื่น ๆ ที่ปรากฏในเรื่องเล่า ถือว่าเป็นบริบทแห่งวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่บ่งชี้ปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ เป็นองค์ความรู้หนึ่งที่สื่อให้ผู้อ่านได้สัมผัส ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด สมิตินิพนธ์ (2560ก) ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์ชาดกในเชิงสหวิทยาการ เป็นวิธีสอนโดยเล่าเรื่อง ส่วนใหญ่มักศึกษาในแง่ศาสนา โดยเฉพาะด้านจริยศาสตร์ มุ่งศึกษาคติธรรมเพื่อดำเนินชีวิตมากกว่าศึกษาด้านอื่น ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การเมืองการปกครองหรือ ความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องเล่า ซึ่งองค์ความรู้ที่เป็นสหวิทยาการผนวกมากับเรื่องเล่าในวรรณกรรมบทนั้นก็เช่นกัน ในเรื่องเล่ามีปรากฏพระราช เช่น พระเจ้าพิมพิสาร เป็นกษัตริย์ครองเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ปกครองเมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ บ่งชี้ปรากฏการณ์ทางสังคมด้านการปกครองที่ว่า การปกครองในยุคสมัยแห่งเรื่องเล่า นั้น การปกครองเป็นระบบกษัตริย์ที่มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครอง แวันแคว้นตามพระราชอำนาจ เรื่องเล่ายังสื่อผ่านองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น ครอบครัวยุคโบราณ การมีคู่ครองได้หลายคน เช่นเรื่องจุลกาลและมหากาล ตระกูลนี้มีบุตรชาย 3 คน ได้แก่ จุลกาล มีภรรยา 2 คน มัชฌิมกาลมีภรรยา 4 คน และมหากาลมีภรรยา 8 คน เรื่องเล่ายังบ่งชี้วัฒนธรรมการแสดงความรักและกัน เช่น การทำอัญชลี (ไหว้) การกราบเบญจางค ประดิษฐ์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับกันจนกระทั่งปัจจุบันในบางประเทศ สื่อถึงการประกอบอาชีพ เช่น อาชีพนายพราน อาชีพค้าขาย อาชีพช่างปั้นหม้อ หรืออาชีพหมอ เป็นต้น สื่อถึงชนิดของสัตว์ เช่น ลิง ช้าง นก งู สื่อถึงสถานที่ เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองต่าง ๆ เป็นต้น สื่อถึงหน่วยวัดต่าง ๆ เช่น โยชน์ (16 กิโลเมตร) นหุต (หมื่น) คาจหรือคาวายุต (มาตราวัดความยาวสมัยโบราณ เท่ากับ 2,000 วาหรือ 4,000 เมตร) และสื่อถึงความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เช่น เทวดา เทวโลก ภูมิจิน นรก สวรรค์ อิทธิฤทธิ์ เป็นต้น

การวิเคราะห์อนุภาคแห่งวรรณกรรมบท ซึ่งเรื่องเล่าในวรรณกรรมบท ยมกวรรคจำนวน 14 เรื่อง นั้น มีองค์ประกอบการเล่าเรื่อง (Story telling) ตามทฤษฎีการเล่าเรื่อง (Narrative Theory) คือ มีโครงเรื่อง แก่นเรื่อง ความขัดแย้ง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก และตอนจบ ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวคิดอนุภาค (Motif) ตามหลักคติชนวิทยา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร (2529) การวิเคราะห์อนุภาคกระทำตามบทบาท พฤติกรรมของตัวละคร และความมหัศจรรย์ที่เกี่ยวข้องกับตัวละคร ทำให้เห็นถึงค่านิยมและวัฒนธรรมของผู้เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า ได้แก่ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับเทพเจ้า ความเชื่อในสวรรค์ว่าเป็นสถานที่สวยงามสุขสบาย ความเชื่อในเทพเจ้าว่ามีอำนาจลิขิตชีวิตมนุษย์ วัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างเช่น การออกป่าบำเพ็ญพรต การสร้างโรงงาน อาชีพ ครอบครัวยุคโบราณ และสอดคล้องกับแนวคิด พิชรี จันทร์ทอง และ ธนสิน ชูตินธรานนท์ (2564) การนำแนวคิดเรื่อง อนุภาค มาใช้ในการศึกษาตัวบทเรื่องเล่าเป็นแนวคิดที่สามารถใช้ศึกษาเรื่องเล่าได้หลากหลายรูปแบบ อนุภาคสามารถนำไปปรับใช้ศึกษาเรื่องเล่าที่หลากหลาย ดังนั้น วิจัยนี้จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ โดยผลการวิเคราะห์อนุภาค สามารถแบ่งอนุภาคที่อยู่ในเรื่องออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. อนุภาคตัวละคร 2. อนุภาควัตถุ และ 3. อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม เรื่องเล่าจำนวน 14 เรื่องในวรรณกรรมบทนั้น ผู้ประพันธ์ (พระสังคีติกจารย์) ได้เรียบเรียงเรื่องราวสอดคล้องกับแนวคิดอนุภาค แต่ทั้งนี้เรื่องราวที่เรียบเรียงดังกล่าวนี้จะมีความสอดคล้องกับ

ธรรมบท (บทแห่งธรรมที่เป็นร้อยกรอง) เป็นสำคัญ โดยมีพระพุทธเจ้า และตัวละครหลักที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่านั้น โดยประมวลเหตุการณ์ให้เชื่อมโยงสอดคล้องกันระหว่างเรื่องกับหัวข้อธรรมบท และผสานด้วยอนุภาควัตถุเพื่อให้เห็นมูลเหตุของเรื่องราวอย่างสมเหตุสมผล และสรุปจบเรื่องเล่าที่ดำเนินมาตั้งแต่ต้น ด้วยการที่พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตัวละครหลัก เช่นเรื่องพระจักขุบาลเถระ (เดิมชื่อมหาปาละ เป็นตัวละครหลัก) บำเพ็ญเพียรอย่างเคร่งครัด จนเกิดโรคในตา รักษาตาด้วยการนั่งหยอดไม่ยอมเอนกาย เนื่องจากถือเนสัชชิกิธุดงค์อย่างเคร่งครัด คือจะไม่เอนกายนอน จนตาบอด ตอนจบของเรื่องพระพุทธเจ้าทรงตรัสวินิจฉัยว่าท่านได้ทำกรรมไว้ในชาติก่อนโดยเป็นหมอตาและรักษาตาผู้หนึ่งด้วยผสมยาพิษในยาหยอดตา โดยเกรงว่าผู้หนึ่งนั้นจะไม่ให้ค่ารักษาตน จนผู้หนึ่งนั้นตาบอด จึงเป็นผลกรรมติดตามมาทำให้ตาบอดในชาตินี้ จากนั้นจะเป็นบทสรุปทางจริยธรรม ที่เป็นธรรมบท (ร้อยกรอง)

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น
ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น”

(ขุ.ธ./25/1/23) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 23)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์อรรถกถาธรรมบทแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท : เรื่องเล่าเชิงจริยธรรม มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. จากการศึกษาพบว่าจริยธรรมในอรรถกถาธรรมบท เป็นหลักธรรมในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ความสามัคคี การให้อภัยกัน การไม่ผูกโกรธกันและกัน การควบคุมอารมณ์ การฝึกปฏิบัติตน การอบรมจิต และการดำรงตนอยู่อย่างเหมาะสม การปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องสมควร ดังนั้น จริยธรรมดังกล่าวจึงควรมีการส่งเสริมในเชิงปฏิบัติให้มากขึ้นทุกภาคส่วนของสังคม ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน สถาบันการศึกษา โดยผ่านกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งเสริมจริยธรรมเป็นฐานอบรมบ่มนิสัย

2. จากการศึกษาพบว่าอรรถกถาธรรมบทเป็นแหล่งร่วมหลักธรรมที่จำเป็นในการพัฒนาตนและการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เป็นแบบเรียนของคณะสงฆ์ในเชิงภาษาศาสตร์และจริยธรรมร่วมกันไป ดังนั้น จึงควรมีการส่งเสริมสนับสนุนรายวิชาจริยธรรมที่ชัดเจนในระบบการศึกษาทุกระดับ เนื่องด้วยจริยธรรมมีความจำเป็นต่อสังคมทุกเพศทุกวัย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสังคมกับการบกพร่องทางจริยธรรม เพื่อสามารถกำหนดจริยธรรมให้เป็นรูปธรรมกับการส่งเสริมสังคม อันเป็นการป้องกันและปราบปรามผู้กระทำผิดที่ส่งผลต่อความผิดอาชญากรรม

2. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรายวิชาการศึกษาทุกระดับในระบบการศึกษาไทย ว่ามีการส่งเสริมจริยธรรมผ่านแบบเรียนอย่างไร เพื่อจะได้มีมาตรการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความจำเป็น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสังคมกับการบกพร่องทางจริยธรรม เพื่อสามารถกำหนดจริยธรรมให้เป็นรูปธรรมกับการส่งเสริมสังคม อันเป็นการป้องกันและปราบปรามผู้กระทำความผิดที่ส่งผลต่อความผิดอาชญากรรม
2. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรายวิชาการศึกษาศึกษาทุกระดับในระบบการศึกษาไทย ว่ามีการส่งเสริมจริยธรรมผ่านแบบเรียนอย่างไร เพื่อจะได้มีมาตรการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความจำเป็น

เอกสารอ้างอิง

- พระราชปรีดีโมลี (สุทัศน). (2558). **ธัมมปทัฏฐกถา ภาค 1 แปลโดยพญฺญชนะ**. กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์.
- พระอธิการกฤษดา สุทธิญาณ (เรืองศิลป์). (2562). **ศึกษาอิทธิพลของปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พัชร จันทร์ทอง และธนสิน ชูตินธรรณนท์. (2564). การวิเคราะห์อนุภาคในละครอิงประวัติศาสตร์ข้ามภพเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ความสัมพันธ์กับต้นทุนทางวัฒนธรรมไทย. **มนุษยศาสตร์สาร**. 22 (1): 9-10.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 25**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร. (2560ก). การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในเชิงสหวิทยาการ. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. 13(3): 2-3.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร. (2560ข). อรรถกถาธรรมบทในสังคมไทย. **วารสารมหาจุฬาลงกรณ**. 3(1): 37-39.
- สุรพัทธ์ ภัทรานนท์อุทัย. (2561). **ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเรื่องเล่าของ Let's & Go และกลุ่มคนไทยที่เล่นรถ Tamia Mini 4 WD**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรมการศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2537). **พุทธวจนะในธรรมบท**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร. (2529). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.